

הקדמה למורה נבוכים - האיגרת לתלמיד¹

למי מכוון הספר

²כאשר עמדת לפני, תלמידי היקר ר' יוסף³ ש"צ (=שמרץ צורך) בן רבי יהודה נ"ע (=נחום עדן), בבואך מקצווי הארץ לקרוא עמי (=ללמוד), רב ערכך בעיני מפני רוב שקידתך בלימודים ומפני התשוקה הגדולה לעניינים העיוניים אשר מצאתי בשיריך. זאת מאז הגיעוני איגרותיך ומחברותיך (=חיבוריך) מאלכסנדריה, בטרם בחנתי את תפישתך (להבין מושגים מופשטים). אז אמרתי: שמא תשוקתו גדולה מהשגתו?⁴ אך כאשר קראת עמי מה שקראת בחוכמת התכונה (=אסטרונומיה) - וקודם לך במתמטיקה כהכנה הכרחית לך - גברה שמחתי בך בשל האיכות המשובחת של דעתך ומהירות תפישתך. ראיתי את גודל תשוקתך אל המתמטיקה. לכן הנחתי לך להתאמן בה מתוך שידעתי למה אתה עתיד להגיע (=למטפיזיקה, מדע האלוהות). וכאשר קראת עמי מה שקראת מתורת ההיגיון (=תורת הלוגיקה, ההיסק וההוכחה), תליתי בך תקוות וראיתך ראוי לגלות לך את סודות ספרי הנבואה כדי שתדע מהם מה שראוי לשלמים לדעת. החילותי אפוא לרמוז לך רמזים ולסמן לך סימנים, והנה ראיתך מבקש ממני להוסיף. תבעת ממני שאבאר לך דברים מן העניינים האלוהיים⁵ ושאוידע לך את כוונותיהם של ה"מדברים"⁶ בשאלות אלה, ואם דרכים אלה מופתיות (=בנויות על הוכחה שכלית קפדנית

הערות - ילמד ענוים דרכו

- 1 לפני שאנו חוזרים לחלק השני של ההקדמה לפרק חלק, נלמד את הקדמת הרמב"ם למורה נבוכים. זאת מפני שכאן הרמב"ם מסביר בהרחבה מדוע המקרא וחז"ל השתמשו במשלים דווקא בלימוד אמונה, וזה משלים את הנלמד בהקדמה לחלק שלמדנו.
- 2 התרגום שלפנינו הינו של פרופ' שורץ, מתוך ספר מורה נבוכים, הוצאת אוניברסיטת תל אביב.
- 3 יוסף בן יהודה אבן שמעון נולד בעיר סאוטה במרוקו בשנת 1160. בהגיעו לגיל 25 עזב את המגרב, כנראה בעקבות הרדיפות של שושלת אל-מוואחידון, והיגר למצרים. הוא עסק ברפואה וחיבר שירים בעברית. בעיר פוסטאט (פרבר של קהיר) למד לוגיקה, מתמטיקה ואסטרונומיה מפי הרמב"ם. לאחר שנים אחדות המשיך במסעו מזרחה והתיישב בעיר חאלב, והמשיך להתכתב עם הרמב"ם. אחר כך היגר לבגדאד ופתח שם בית מדרש. בעת שהותו בבגדאד הוא פרסם כתבי הגנה על עמדותיו של הרמב"ם כנגד ביקורות ומתקפות מצד אישים כגון הגאון שמואל בן עלי, ולקח חלק משמעותי בשלבו הראשונים של פולמוס הרמב"ם.
- 4 עיין בדברי הרמב"ם בחלק א פרקים לג-לד.
- 5 עיין בהקדמה של הרמב"ם לחלק ג, שם כתב שאת הדברים שהשיג לא קיבל בנבואה וגם לא מפי מורה, אלא מתוך הבנתו את הפסוקים ומתוך אינטואיציה רוחנית. תיאור להתגלות שהוא חש - עיין חלק ג פרק נא.
- 6 כתות בעלי דת מוסלמים שניסו לדחות את טענות הפילוסופיה היוונית בהוכחות שכליות ולעגן את יסודות הדת. הרמב"ם בסוף חלק א של מו"נ תוקף את דרכם שאינה על פי תורת ההיגיון אלא מבוססת על רטוריקה והטעיה, ושהם מסמנים את היעד ולפיו בונים את ההוכחות. לכן הם גורמים נזקים לבעלי הדתות יותר מאשר מגינים עליהם.

שההיסק מוכרח), ואם לאו - לאיזה מקצוע הן שייכות?

ראיתי שלמדת מקצת מדברים אלה מפי זולתי, ואתה נבוך, מוכה תדהמה⁷, ונפשך הנאצלת תובעת ממך "למצא דברי חפץ" (קהלת יב, ומסיים: "וְכָתוּב יִשְׂרָאֵל דְּבָרֵי אֱמֶת"). לכן התמדתי להרחיקך מזאת ולצוות עליך ללמוד את הדברים כסדרם, מתוך שהתכוונתי שתתברר לך האמת בדרכיה, ולא שהוודאות תארע במקרה. במשך כל היותך עמדי, כל אימת שהוזכר פסוק או ביטוי מביטויי החכמים שיש בו הערה על משמעות חריגה (=הגשמה וכיו"ב), לא נמנעתי מלהסביר לך זאת. כאשר גזר האל שניפרד ופנית לאשר פנית, עוררו בי הפגישות ההן החלטה, שהיתה רפויה קודם לכן, והיעדרותך הניעתני לחבר ספר זה⁸.

חיברתי אותו לך ולשכמותך והם מועטים. עשיתיו פרקים פרקים, וכל שנכתב מהם ישיגך בזה אחר זה באשר אתה ושלום לך.

הקדמה למורה נבוכים - פתיחה לספר

א. המטרה הראשונה של הספר - ביאור מילים במקרא העלולות ליצור ספקות אמוניים

מטרתו הראשונה של ספר זה, להסביר משמעויותיהם של שמות (=מילים) המופיעים בספרי הנבואה. חלק מן השמות האלה שמות משותפים (=מילה בעלת משמעויות שונות), והסכלים פירשום (רק) באחת מן המשמעויות שעליהן נאמר שם משותף זה. חלק מהם שמות מושאלים, וגם אותם הם פירשו במשמעות הראשונה אשר ממנה נשאלו⁹. חלק מהם מסופקים, ולפעמים ניתן לחשוב עליהם שהם נאמרים בהסכמה ולפעמים ניתן לחשוב שהם משותפים.

הערות - ילמד עניים דרכו

- 7 הבהלה והבלבול של התלמיד נבעו מכך שכבר הכיר את טענות הפילוסופים היווניים בדבר קדמות העולם ואי השגחת האלוה וביטול המצוות והגמול והנסים, והתשובות של כת המדברים נראו לו לא מספקות, ועל כן הוא נותר בספקות בין הדת לפילוסופיה. וכן השפה המקראית שמדברת בסגנון שמגשים את האלוה, כאשר הוכח לו שכלית שאין לו גוף ולא דמות הגוף, חיזקה את מבוכתו. כאלה היו רבים מאוד בספרד באותה תקופה.
- 8 הרמב"ם בהקדמה לחלק ג מוסיף שהוא חשש שמא בפטירתו יאבדו כל הדברים שלמד בעניינים האלוהיים.
- 9 שמות משותפים הם מילים שיש להן משמעויות שונות זו מזו. לדוגמה, המילה "עין" היא גם איבר וגם מעיין, ואין קשר ברור בין שני הפירושים. שמות מושאלים הם מילים שיש להן משמעות בסיסית אחת, ועל גבה נוצרו משמעויות נוספות. לדוגמה, המילה "לב" משמעה הבסיסי הוא איבר, ונוצרו משמעויות נוספות כגון מרכז (לב הים).

אין מטרתו של ספר זה להסביר את כולם לציבור הרחב, ולא למתחילים בעיון, ולא ללמד את מי שעיין במדע התורה בלבד, דהיינו, בהלכה. שכן מטרת הספר הזה כולו, וכל מה שמסוגו היא "חוכמת התורה - לאמיתה".

יתר על כן, מטרת הספר הזה להעיר לאדם דתי, אשר נקבעה בנפשו והושגה באמונתו אמיתת תורתנו, ואשר הוא שלם בדתו ובמידותיו, והוא עיין במדעי הפילוסופים וידע את משמעותיהם, והשכל האנושי משכו והביאו לתת לו את מקומו (הראוי לו), אך מנעוהו מכך פשטי התורה, ומה שהבין - או הוסבר לו - ממשמעויות אותם שמות משותפים או מושאלים או מסופקים, וכתוצאה מכך הוא נשאר נבוך ונדהם. או שילך בעקבות שכלו וישליך מעליו מה שידע מאותם שמות, בחושבו שהוא משליך מעליו את יסודות התורה, או שיישאר עם מה שהבין מהם ולא יימשך אחר שכלו, ונמצא שהוא פנה עורף לשכלו וסר ממנו ויהיה סבור עם זאת שהזיק לעצמו ופגם בדתו. הוא יישאר עם אותן אמונות מדומות, פוחד וחולה, ולעולם בכאב לב ומבוכה רבה¹⁰.

ב. המטרה השנייה של הספר - ביאור משלים נסתרים במקרא ובחז"ל שיש להם השלכות אמוניות

ספר זה כולל מטרה שנייה, והיא לבאר משלים נסתרים מאוד המופיעים בספרי הנביאים מבלי שנאמר במפורש שהם משלים. אדרבה, לחסר הדעת ולמי שדעתו מוסחת נראה שהם כפשוטם ואין להם משמעות נסתרת (=הכת הראשונה בהקדמה לחלק). כאשר מתבונן בהם היודע באמת ומפרש אותם כפשוטם, נבוך אף הוא מבוכה רבה (=הכת השנייה בהקדמה לחלק). אך כאשר נבאר לו את המשל הזה או נעמיד אותו על היותו משל, הוא ימצא את הדרך הנכונה ויחליץ מאותה מבוכה. לכן קראתי ספר זה בשם "מורה נבוכים".

הערות - ילמד ענויים דרכו

10 הרמב"ם נוגע כאן בתהליך שרבים מהאנשים המשכילים עוברים: הבנה מצומצמת של יסודות התורה, פתיחות לעולם המדע, ערעור יסודות התורה. זו אחת הסיבות לעזיבת הדת. ובאמת ראוי שבמקביל להתפתחות האדם בידיעותיו במדעים ופילוסופיה, יעמיק את ידיעותיו ביסודות הדת, כדי שלא ישאר עם אמונה של ילד קטן. בדור האחרון חזר התהליך הזה בהקשר אחר: הפתיחות להומניזם ולמוסר האנושי, שנראה בהסתכלות ראשונית כסותר את ערכי התורה. הרא"ה קוק ראה ערך גדול לחקות את הרמב"ם ולעסוק בבירור היחס שבין ערכי ההומניזם ובין ערכי התורה, מתוך הבנה שמי שחש סתירה ביניהם עד כדי שהתערערה אמונתו והוא חש ריחוק מהמוסר התורתי, זאת או מפני שמכיר את התורה בצורה מעוותת וחלקית, או מפני שערכי ההומניזם אינם ערכים מוסריים באמת ודורשים זיקוק, או שניהם גם יחד.

שאלות מנחות:

- ✦ הרמב"ם מזכיר את "התשוקה ללימוד" גם אצל תלמידו וגם בתנאים להגעה לנבואה. מדוע התשוקה חשובה כל כך?
- ✦ מה הסיכון שיש בתשוקה?
- ✦ למי נועד הספר?
- ✦ מהן שתי המטרות של הספר? האם לדעתך יש קשר ביניהן?